

Navijaštvo in ženske

Women and supporting sports teams

Andreja Grobelšek, Karmen Mikek in Mojca Rodič

Povzetek

Andreja Grobelšek, univ. dipl. soc. ped., Teharska cesta 53, 3000 Celje; Karmen Mikek, univ. dipl. soc. ped., Sp. Razbor 64, 3325 Šoštanj; Mojca Rodič, abs. soc. ped., Ulica Slavka Gruma 12, 8000 Novo mesto.

Fenomen navijaštva prepoznavamo v sodobni družbi kot vse bolj kompleksen, a tudi aktualen problem. Toda kljub sodobnemu promoviranju enakopravnosti med spoloma v jedru navijaštva še vedno prevladuje dominantni diskurz moškosti, v katerem se zdi težko uveljaviti karkoli, kar je ženskega. Članek prikazuje rezultate pilotske raziskave o položaju in vlogi ženske v tej sferi, o značilnostih in posebnostih ženskega navijaštva ter o okoliščinah in vzgibih za razvoj tovrstnega pritočasnega interesa. Pri tem je uporabljen kvantitativen in kvalitativen metodološki pristop. Avtorice poskušajo poiskati odgovor na dilemo, ali lahko v takšnem udejstvovanju žensk odkrivamo tudi elemente ženske emancipacije.

Ključne besede: navijaštvo, spol, ženske, družbeni položaj.

Abstract

The phenomenon of supporting a sports team as a fan is nowadays being more and more recognized as a complex and important issue. Despite contemporary promotion of gender equality the dominant masculine discourse still prevails in the heart of supporting sports teams and anything feminine seems hard to assert there. This article presents results of a pilot research on the status and role of women in this sphere, the characteristics and particularities of female interests for supporting sports teams, and on circumstances and reasons that lead women to such a leisure activity. At the end the authors discuss the possible elements of female emancipation in such activities.

Key words: *supporting a sports team, gender, women, social status*

1 Uvod

Navijaštvo kot fenomen je zanimiv že sam po sebi. Ko govorimo o navijačih, vedno govorimo o njih kot o moških. Že preko socializacije in kasneje preko medijev dobivamo nenehna sporočila o "pravih" moških navijačih, ki se spoznajo, in o ženskih navijačicah, ki o igri ne vedo nič, ampak celotno dogajanje vidijo kot možnost priti v stik z nasprotnim spolom. Pravzaprav se sporočila o navijačih vežejo skoraj izključno na moški spol, medtem ko se žensk skorajda ne omenja, če pa se jih že, se jih omenja le kot "cheerleaders" ali kot stranske opazovalke športnih dogajanj z odsotnostjo vloge, kakršno se pripisuje izključno navijačem. Tudi naša prepričanja so bila podobna. Pa vendar, ali je res tako? Ali obstajajo v tej sferi tudi ženske zunaj tega prepričanja?

Ugotavljale bomo, ali v prostoru navijaštva obstajajo ženske, ki bi jih bilo mogoče označiti kot navijačice, in ali se v aktivnosti navijanja enačijo z moškimi oziroma z značilnostmi navijanja

moških navijačev ali pa se značilnosti ženskega navijanja razlikujejo od značilnosti navijanja moških.

Pojem navijaštva združuje v sebi različne dimenzije in če hočemo sam koncept razumeti, ga moramo pogledati z različnih zornih kotov, ki nam jih ponujajo različne teorije, ki se dotikajo problema raziskovanja.

2 Navijaštvo

»Nogometni privrženci so prav tako pomembni za nogomet kot igralci sami. Brez njih ne bi bilo profesionalne igre. Nogomet potrebuje privrženca, da preživi.« (Radnedge, 1994: 212) Tako navijači postanejo pomembni akterji katerekoli športne prireditve, še posebej pa je njihova vloga izražena ob spremljanju ekipnih športov. Radnedge (prav tam) ugotavlja, da so sobotni popoldnevi na zelenicah kmalu postali tradicionalen prostor za druženje, kjer so lahko moški za 90 minut ušli pritiskom vsakdanjega življenja. Nogomet je bil moška igra.

Čeprav navijaštvo predstavlja pomemben del športne prireditve, prisotnost navijačev pripelje tudi do problemov, saj rivaliteta in lojalnost lahko pripeljeta do raznih konfliktov. Navijači določenega moštva postanejo pleme zase s svojo identiteto in odganjajo vse, ki temu nasprotujejo. Tukaj lahko iščemo izvore agresivnega vedenja, ki se je razširilo po tribunah vsega sveta, najbolj pa se je izrazilo v britanskih navijaških krogih.

Za navijaško skupino so značilne karakteristike, ki jih ima vsaka skupina. Tako Žugić (1996) navaja nekatere procese, ki se odvijajo v skupini in ki vplivajo na navijaški slog. Pravi, da se v skupini brišejo razlike med posamezniki, homogenizira se vedenje, zmanjšajo se učinki intelektualnih sposobnosti, vzbujajo pa se tudi različne emocije in emocionalna stanja. Na športni huliganizem pa lahko gledamo z dveh vidikov; kot na poseben tip skupinskega nasilnega obnašanja ali kot na mladinsko subkulturo. Z nasiljem posameznik ali skupina preusmeri pozornost nase, prav tako nasilje družbene interese artikulira na jasen način, tako da se vsebina preusmeri iz latentne na manifestno raven. S stališča posameznika pa nasilje znotraj navijaške skupine služi za dobro osebno promocijo v skupini.

S problemom nasilja so se ukvarjali mnogi strokovnjaki in nekateri (po Guilianotti, 1999) so predvidevali, da prisotnost žensk med navijači ublaži, "poženšči" moško vedenje, nasilje ter zmanjša incidente. Strinjajo se, da je ena od možnih rešitev za zmanjšanje nasilja promocija nogometa kot modernega, družinskega športa. Toda kljub promoviranju participacije žensk v nekaterih novih nogometnih kulturah (npr. v ZDA) avtorji opozarjajo na še vedno precej splošno prisoten problem izključevanja žensk in nebelcev v nogometni sferi.

Tudi podoba tipičnega navijača se skozi čas spreminja. Giulianotti (prav tam) opisuje razliko med starimi in novimi navijači. Stari navijači srednjega delavskega razreda so o nogometu razpravljali subjektivno, v službi, na delu, v gostilni, na cesti ali doma, tekme pa so obiskovali v skupinah. Novi srednji razred pa tekme obiskuje v manjših skupinah, bolj individualno, medosebni odnosi so manjšega pomena. Športne prireditve obiskujejo velikokrat tudi s svojimi ženskimi partnerkami. Mnenja pa izmenjujejo tudi na raznih internetnih forumih.

Tudi Žugić (1996) razlikuje med starimi in novimi navijači, vendar malo drugače. Pravi, da je stari, navadni navijač prihajal na športno tekmo navijat individualno. Prišel je, da bi strastno navijal, ampak ni imel, za razliko od novih navijačev, pripravljenega repertoarja pesmi, sloganov itd. Njegovo navijanje je bilo improvizacija. Usmerjeno je bilo k igri in ni bilo v odnosu do ostalih navijačev. Njegova agresivnost je bila ritualne, simbolne, redko fizične narave. Igra mu je predstavljala le nekakšen začasni umik in ko je prišel domov, se ni več ukvarjal z njo.

Vendar pa navijači niso le tisti, ki obiskujejo športne prireditve. Wenner in Gantz (1998) sta namreč govorila tudi o spremljanju športnih prireditev in navijanju pred televizorjem. Takšna oblika navijaštva je postala celo tako pomembna, da lahko beremo o nastanku spolnega mita, ki govori o tem, kako ženske pač prenašajo moško preokupiranost z gledanjem športa po televiziji. Čakajo, morda se včasih celo pridružijo gledanju, ampak sredi drugih gospodinjskih aktivnosti. Ženske povezujejo gledanje športnih prireditev bolj s preživljanjem časa z družino in prijatelji, moški pa s sprostivitvijo, uživanjem in pitjem alkohola. Kot najmočnejšo individualno motivacijo moških pa avtorja navajata skrbi glede tega, kdo zmaga ter kaj in kako najboljši igralci počnejo. Te razlike

v spremljanju športnih prireditev pripisujeta tradicionalnim vlogam in vrednotam. Zanimiva pa je ugotovitev, da so razlike med moškimi in ženskami veliko manjše, kadar govorimo o tistih pravih navijačih, kar pa bomo skušale odkrivati tudi skozi naše raziskovanje.

3 Navijaštvo in agresivnost

Z agresivnostjo so se ukvarjali mnogi teoretiki skozi različne teoretske perspektive. Njihova dognanja nam lahko služijo tudi za razlago procesov v okviru navijaštva. Navijaštvo ima v laični perspektivi visoko povezavo z agresijo, zato smo ta koncept pogledale tudi s teoretičnega vidika.

Socialna psihologija opredeljuje agresijo kot obliko vedenja, katerega namen je prizadeti ali oškodovati nasprotnika (Ule, 2000). Agresija se torej izraža na fizičen način (ko nekoga telesno poškodujemo), izražamo pa jo lahko tudi na druge načine, pri katerih ni nujno, da nasprotnika fizično poškodujemo. Kot navaja Uletova (prav tam), je fizično in psihično nasilje le zunanji izraz agresije, agresivnost pa lahko vključuje še namere, čustva in prepričanja. Za obravnavo agresivnosti sta značilna predvsem dva teoretska pristopa: prvi je biološki, ki podlago agresivnega vedenja išče v bioloških osnovah, pri drugem pristopu pa se z agresivnim vedenjem ukvarjajo socialne teorije, ki razlagajo pojav agresivnega vedenja pri ljudeh z vidika nagrad in kazni oziroma z vidika učenja agresije.

Uletova razlaga (prav tam), kako v primerih, ko se sproži primitivna agresivna težnja, na samo izražanje agresije vplivajo različni dejavniki: premislek o vzrokih, ki so povzročili neko dogajanje, pričakovanje o tem, kako se bo določena situacija odvijala, družbene norme in pravila, ki si jih posamezniki priključijo v zavest, pa tudi razmislek o lastnih čustvih ter nadzor teh čustev v določeni situaciji. Izražanje agresije v družbi je med drugim odvisno tudi od kulturnih modelov, ki lahko spodbujajo ali zavirajo izražanje agresije med posamezniki in ki s svojimi normami in vrednotami tudi narekujejo razlike izražanja agresije med spoloma. Kot navaja Uletova (prav tam: 261), ».../ je naša zahodna družba usmerjena k moški agresivnosti in jo med moškimi tudi spodbuja, medtem ko je ženski spol prikazan kot neagresiven in miroljuben«. »V izražanju

agresije med spoloma obstajajo razlike, ki jih pripisujejo različnim dejavnikom, ki jih, prav tako kot samo teoretsko opredelitev agresije, razdelimo v dve teoretski področji» (Geen, 1998: 8). Prvo predstavlja biološka razlaga razlik v izražanju agresije med spoloma, ki temelji na bioloških značilnostih med moškim in žensko, vezanih na samo konstrukcijo telesa pri moškem in ženski, drugo pa socialne teorije, ki temeljijo na različni socializaciji obeh spolov. Geen (prav tam) navaja, da je eden od dejavnikov, ki igrajo pomembno vlogo pri razlikah v izražanju agresije med moškimi in ženskami, način, kako moški in ženske dojemajo situacije, ki predstavljajo potencial za sprožanje agresivnih impulzov. Raziskave so pokazale, da ženske v večji meri kot moški dojemajo agresivno vedenje kot neprimerno, če izrazijo agresijo, pa zaradi tega čutijo sram in strah. Razlike se pojavijo tudi v situacijah, v katerih ženske izražajo agresijo bolj silovito kot moški. Ženske so bolj agresivne v primerih, ko gre za verbalne žalitve ali ko nasprotniki izražajo proti njim ponižujoče vedenje. Na drugi strani pa moški izražajo agresijo bolj intenzivno v primerih fizičnih spopadov.

Med moškimi in ženskami pa obstajajo razlike tudi v samem pomenu športa, kar lahko prenesemo tudi v navijaški prostor. Dunning (1999) navaja, da so v zgodovini moški imeli svoj položaj in prostore, kjer jim je bil ta položaj priznan. S pričetki emancipacije žensk se v moškem svetu pojavi strah pred feminizacijo družbe. Zaradi tega je moškim šport predstavljal enega zadnjih branikov moške moči in superiornosti. Prav tako je razvoj civilizacije na zahodu potisnil na stran oziroma osramotil nasilje moških nad ženskami. Zaradi takšnega civilizacijskega procesa, ki ne odobrava več nasilja moških nad ženskami, se razvijejo prostori, med katere sodi tudi šport, ki moškim predstavlja »/.../ tisti prostor, kjer lahko izražajo agresijo na načine, ki so sicer družbeno nesprejemljivi in jih družba tudi sankcionira« (prav tam: 228–229). Finn (1994) celo pravi, da je izražanje agresije v športnem svetu legitimno in dovoljeno s pravili igre. V bistvu je izražanje agresije pričakovano tako med igralci kot med navijači. Ta pravila igre so različna ter odvisna od norm in vrednot kulture družbe, v kateri se določen šport razvija. Šport torej moškim predstavlja prostor, v katerem lahko izvajajo aktivnosti, ki so jim bile v družbenem prostoru odvzete zaradi emancipacije žensk. Prav iz tega razloga pa lahko sklepamo, zakaj moški ženskam ne dovolijo enakovrednega vstopa v športno

dejavnost, saj je šport razumljen kot svet, v katerem dominirajo moški.

Dunning (1999) še opisuje razne dejavnike, ki se povezujejo s pojavom nasilja med navijači – to so predvsem zaužitja večjih količin alkohola. Avtor pa se ne strinja, da je to glavni razlog, kajti vsi navijači, ki na nogometnih tekmah uživajo alkohol, ne izražajo agresivnega vedenja. Prav tako se avtor ne strinja z brezposelnostjo kot vzrokom za pojav nasilja med nogometnimi navijači, ker raziskave kažejo, da je bilo v času, ko je bila brezposelnost zelo visoka, nasilja med navijači manj kot v času, ko je bila brezposelnost nizka. Kot naslednji dejavnik navaja vpliv nasilnega vedenja med igralci na navijače, o čemer govori tudi Finn (1994), ki ta vpliv povezuje z identifikacijo navijačev z igralci: bolj ko je ta identifikacija močna, večjo pripadnost čutijo navijači do svojega moštva, kar lahko privede do silovitega sproščanja agresije do navijačev nasprotnega moštva.

Dunning (1999) pa opozarja, da nasilje med igralci ni nujno tisti odločilni dejavnik, zaradi katerega pride do sproščanja agresije med navijači, kajti navijači se začnejo agresivno vesti velikokrat že pred samim pričetkom tekme, ko se na igrišču še nič ne dogaja. Pravi, da množični ogled tekme nudi navijačem izkušnje vznemirjenja. Kadarkoli velika množica spremlja nek dogodek, ki prinaša vzbujenje, je verjetnost, da se bodo njeni člani začeli vesti agresivno, večja. Naslednja dimenzija, ki jo omenja Dunning (prav tam), je dimenzija kulturnega modela, kar za sfero navijaštva kot prostora, kjer tipično prevladuje moški spol, pomeni, da je prisotno izražanje agresije, ki vsebuje fizično nasilje.

4 Razvoj identitete in navijaštvo

Po Walkerju (1997) spolna identiteta pomeni posameznikovo samozavedanje in notranje dojemanje svoje lastne identitete kot moške ali ženske. Je torej osebno občutje, v interakciji z drugimi ljudmi pa se izrazi kot spolna vloga. Spolno vlogo opredeljuje v posameznikovem ravnanju vse, kar mu socialno daje moško ali žensko spolno identiteto. Spolna vloga pa vpliva na izoblikovanje spolne identitete, saj preko družbenih pričakovanj vpliva na pričakovanja posameznika glede samega sebe. Na to pa vplivajo

močni kulturni in družbeni stereotipi o spolnih vlogah.

V kontekstu navijaštva je spolna vloga nosilec mnogih pomenov, saj so s tem povezana tudi pričakovanja in predstave o ženskih navijačicah, ki so značilni za to sfero in preko katerih jo širša javnost dojema.

Uletova (prav tam) pravi, da je bistvena značilnost identitete, da se postavi v odnos. V identiteti odmeva in se odziva svet okoli posameznika na njegove osebne značilnosti. Nanjo lahko gledamo tudi kot na proces družbenega samoumeščanja subjekta. Ta samoumestitev subjekta je potemtakem zmeraj tudi ponotranjen družbeni pritisk na posameznika.

Namesto da govorimo o eni sami vodilni identiteti posameznika ali posameznice, bi bilo danes bolj ustrezno govoriti o identitetnem repertoarju, ki vsebuje več identitetnih oblik, ki jih posameznik izpostavi, poudari in prezentira glede na socialni kontekst in okoliščine. Skozi takšno perspektivo lahko upravičeno pomislimo na žensko, ki del svojega prostega časa nameni aktivnemu spremljanju športnih prireditev in se zato doživlja kot resnično navijačico.

Z navijaštvom pa pogosto povezujemo nekakšno paketno identiteto navijača, ki vsebuje tudi agresijo in alkohol. Glaser (1995: 124) navaja, da je znano, da ljudje v družbi, kjer pijejo alkohol, kaj hitro pozabijo na obzirno vedenje, izgubijo kontrolo nad svojimi besedami in dejanji, pa tudi z rokami hitro sežejo po svojih sosedih, kar hitro izzove prve konflikte in prepire. Vendar pa je tovrstna identiteta definirana skozi pojmovanje moškega navijača.

5 Položaj ženske v družbi

Če se hočemo ukvarjati z ženskim navijaštvom, moramo še nekaj besed posvetiti študijam spolov. Najprej je treba pojasniti razlike med pojmi, ki opredeljujejo spol kot biološko kategorijo (sex), in tistim, ki se v večji meri nanašajo na kulturne in sociološke razlike (gender). Izraz spolne razlike v večji meri označuje biološke razlike med spoloma, izraz gender pa označuje razlike, ki so posledica delovanja okolja, vedenjskih in kulturnih vzorcev. Pojem gender odraža vpliv socialnih, političnih, ekonomskih in kulturnih faktorjev, ki determinirajo spol kot naše pojmovanje in razumevanje

razlik med moškimi in ženskami, in je nasprotje sociobiološkim in evolucionističnim pojmovanjem, ki jemljejo razlike med spoloma kot nekaj "normalnega", kot posledico prilagoditve človeške vrste na okolje. Pojavi pa se temeljno vprašanje: ali so se pripadniki moškega ali ženskega spola naučili različnega vedenja, ali pa je za razlike odgovorna dednost?

Nobena od teorij (biosocialna, sociobiološka, psihoanalitična, teorija socialnega učenja, kognitivno razvojna) sama zase ne daje zadovoljivega odgovora na vsa vprašanja, ki zadevajo razlike med spoloma, nedvomno pa vsaka prispeva svoj delež k razumevanju tega kompleksnega vprašanja.

Že kot deklice nas učijo, kaj in katere igre so za nas primerne, učijo nas sramežljivosti in odvisnosti. Učijo nas, kateri poklici se "ne spodobijo" za ženske ter kakšne so lastnosti idealne matere in žene. To je tudi sinonim za idealno žensko. Kozmikova (1996) govori, kako je pripadnost spolu biološko določena, toda okoli te naravne determiniranosti je oblikovana družbena konstrukcija pomenov in odnosov. Danes so sicer ženskam in moškim v Sloveniji zagotovljene enake pravice, kar pa še zdaleč ne pomeni, da predsodki in stereotipne predstave o spolnih vlogah ne veljajo več in da zakonsko zagotovljena enakopravnost pomeni tudi enake možnosti.

Dobnikarjeva (1996) je raziskovala spolne vloge in ugotovila, da gre za mrežo tesno prepletenih vlog, ki so ženski pripisane in ki jih ženska seveda tudi sama razume kot svoje vloge. Kljub temu da so ženske s tem, ko so stopile na področje plačanega dela, prestopile prag zasebnosti, se vloge težko spreminjajo, kvečjemu se mreži vlog dodajajo še nove.

Tako kot je treba raziskovati spolne vloge v okviru zasebnega in javnega, pa se je treba zavedati tudi pomena seksistične rabe jezika ter njegovega vpliva pri izgradnji spolne vloge. Ta spoznanja lahko povežemo z dejstvom, da v slovenskem jeziku ne poznamo izraza za ženske navijačice v takšnem pomenu, kot so to moški navijači. Se pravi, da v izrazoslovju ta fenomen sploh ne obstaja: »Če žensk v jeziku ni, jih je pač toliko težje opaziti in se jim uveljavljati v javnem življenju« (Žagar, Milharčič Hladnik, 1996: 168).

Vprašanje emancipacije Weininger (1993) razlaga tako, da pravi, da si ženska želi emancipacije in da je je sposobna le toliko, kolikor

ima moškega v sebi. Pravi, da emancipacija, ki jo misli, tudi ni želja po zunanjem izenačevanju z moškim, marveč želja po doseganju njegove duševne in moralne svobode, njegovih ciljev in njegove ustvarjalne sile. Trdi, da ženska ne čuti potrebe po emancipaciji in da je torej tudi ni zmožna. Vse ženske, ki so res težile po emancipaciji, so po njegovem kazale številne moške poteze. Nobena vojska ne more zares osvoboditi duha, pa naj je še tako velika in divja, za to svobodo se mora boriti vsak sam. Toda proti komu naj se bori ženska? Proti svojemu lastnemu čustvovanju? Zakaj največji in edini sovražnik ženske emancipacije je že sama ženska.

6 Šport, navijaštvo in psihoanaliza

Pomemben del v razumevanju procesov navijaštva predstavljajo psihoanalitske razlage.

Mnoge teorije se ukvarjajo z množicami in množično psihologijo ter zanjo iščejo različne vzroke. Dejstvo namreč je, da posameznik v množici doživi spremembo v svojem delovanju. Z navijaštvom kot posebno obliko množične psihologije se ukvarja tudi Vodeb. Avtor (Vodeb, 2001) na poseben način poveže Freudovo psihoanalitično teorijo (specifično Ojdipov kompleks) s športnim navijanjem. Poudari namreč, da je tako v ozadju športa kot navijaštva seksualna energija. »Libido kot atribut onega v vsakem primeru energetsko napaja množico. Vezi oziroma sile, ki držijo množico skupaj in jo usmerjajo v določena dejanja, so libidalne vezi oziroma sile. Tudi ko gre, oziroma če gre za nadjazovsko obeležje motivov, je energetska investicija (sublimirano) seksualna« (prav tam: 300). Tako je šport (pa naj bo to nogomet, rokomet, košarka itd.) kot užitek le simptom "nečesa" oziroma »/.../ ne more biti drugega kot projekcija neke nezavedne (seksualne) želje« (prav tam: 295).

V tem obdobju otroci spoznavajo same sebe in ljudi okrog sebe, hkrati pa se začnejo zavedati medsebojnih razlik. Pri tem se lahko pojavi določena količina anksioznosti, ki se kaže kot kompleks kastracije (pri dečkih) ali kot zavidanje penisa (pri deklicah).

Avtor v svoji knjigi Šport skozi psihoanalizo (2001) naredi še korak naprej. Poveže namreč športno navijaštvo s Freudovo teorijo Ojdipovega kompleksa. Prav razlike v razreševanju Ojdipovega

kompleksa vzame kot glavni kriterij za razlikovanje ženskega navijaštva od moškega. Športno navijaštvo se zaradi svojih specifičnih lastnosti razlikuje od razlag različnih teorij psihologije množic. Vodeb (prav tam) za osnovno razlago vzame teorijo o praočetu kot o vodji krdele, vendar jo malce priredi. Na mesto praočeta namreč postavi idejo o kastraciji in s tem razlaga koncept moškega navijaštva. »Potlačena otrokova namera o kastraciji lastnega očeta se v poznejših letih kot vrnitev potlačenega manifestira v agresivnih in destruktivnih izpadih s športnimi zvezdami identificirajočih se navijaških množic.« (prav tam: 302) Kaj se torej zgodi? Vodeb (1998b) pravi, da glede na dejstvo, da obstaja vrnitev potlačenega in da se bo kot nadomestna tvorba vselej vrnil infantilno osovraženi oče, ki ga je otrok (deček) vseskozi želel premagati, ga kastrirati in likvidirati, v zvezi s športom ne moremo trditi drugega kot naslednje: športni tekmelec kot vrnitev potlačenega simbolizira očeta. V ozadju simbola stoji mehanizem premestitve. Športni tekmelec je premeščeni oče, infantilna potlačena namera, sovražni impulz oziroma težnja po kastraciji očeta (zmagi nad očetom) pa je premeščena v zmago kot simbolično kastracijo nad športnim tekmelecem.

Podobno se dogaja tudi z moškimi navijači. Le-ti se namreč s sekundarno identifikacijo poistovetijo s svojo ekipo na igrišču. Torej zaradi identifikacije navijači doživljajo to, kar ekipa doživlja na igrišču. »Navijači se s svojim bučnim skandiranjem in navijanjem za svojo ekipo vselej čutijo pomembne za vse, kar se dogaja na tekmovališču. Vsak gol, ki ga doseže njihovo moštvo, je v psihični realnosti navijačev sprejet kot gol, za katerega so oni – navijači prispevali pomembni delež.« (prav tam: 304)

Zaradi razlik v razreševanju Ojdipovega kompleksa lahko pričakujemo, da ženske drugače dojemajo šport in navijaštvo. »Da je nogomet za ženske smešen, bi bilo (po psihoanalitski oziroma Freudovi logiki) povsem normalno. Simbolične povezave v ženskem nezavednem niso investirane v tisto libidalno energijo, ki napaja moški nogometni (športni) užitek.« (Vodeb, 2001: 296) Deklica namreč pri razrešitvi Ojdipovega kompleksa ne tekmuje z istospolnim staršem na tak način kot deček. Freud (1987) v svoji knjigi poudarja, da se v času razvoja pri deklicah veliko bolj stopnjuje primarni narcizem. »Deklica je tista, ki v svojem kastracijskem kompleksu zaradi anatomske pomanjkljivosti svojih organov spontano in sama od sebe začne izpostavljati ostalo svoje

telo. Ta infantilni narcistični obrat k lastni lepoti kasneje postane tipična osebnostna lastnost odraslih žensk.« (Vodeb, 1998a: 34) Iz tega lahko sklepamo, da ženska (za osvojitev partnerja nasprotnega spola) ne uporablja igre "kdo je boljši" (kot to delajo moški), temveč "kdo je lepši". To, da gleda ženska nogomet iz drugačnih vzrokov, je sedaj jasno. Fantazma, da bi tekmece simbolično kastriral, nadomesti druga, ki pravi: »Športniki, so (na nezavedno-podzavestnem nivoju) subjekti, za katere se predpostavlja, da imajo privilegij v ženski želji, oziroma ji obetajo (seksualni) užitek.« (Vodeb, 2001: 296–7) »Toda želja (fantazma): "O da bi moški nekaj z mano (seksualnega) počel" se prikrade v žensko ugodje oziroma užitek ob gledanju športa (tudi nogometa) spontano in nehotno. Tudi ženska lahko uživa ob gledanju nogometa, vendar le takrat, ko je v njeni nezavedni želji (in fantazmi) nogometaš prepoznan kot "subjekt, ki ji obeta (seksualni) užitek", "subjekt, ki jo s svojo moškostjo fascinira", "subjekt, s katerim se baha"« (prav tam: 297).

Po Freudovi oziroma Vodebovi teoriji lahko torej sklepamo, da ženska različnih zvrsti športa zaradi igre same po sebi ne spremlja, če pa jo že, jo gleda zaradi določenih subjektov v igri.

7 Empirični del

7.1 Namen raziskovanja, raziskovalna vprašanja in hipoteze

Zastavile smo si osnovno raziskovalno vprašanje, ki nas spremlja skozi celoten raziskovalni proces: Kakšen je odnos med ženskim navijaštvom in žensko emancipacijo? Ali žensko navijaštvo predstavlja del uveljavljanja ženske enakopravnosti v družbi (emancipacija ali eskapizem)?

Namen raziskave je raziskati fenomen ženskega navijaštva pri ekipnih športih. Govorimo o ženskah, ki spremljajo športne prireditve, sodelujejo v procesih, ki se odvijajo med navijači, in se spoznajo na navijaško sceno. Bolje želimo spoznati pojav ženskega navijaštva, njegove glavne značilnosti, vzroke in motive, ki botrujejo tovrstni pristočasnim aktivnostim žensk, verjetne razlike med ženskim navijaštvom in pojavom navijaštva nasploš, ki je opredeljeno

predvsem z moškega stališča. Prav tako nas zanima, čemu lahko pripišemo razlike in posebnosti ženskega navijaštva.

V kvalitativnem delu raziskovanja so nas vodila naslednja raziskovalna vprašanja:

- a) Kakšne so značilnosti ženskega navijaštva?
- b) Kakšna je vloga žensk navijačic v sferi navijaštva?
- c) Kakšne so okoliščine in vzgibi, ki so ženske pripeljali do udejstvovanja v tovrstni pristočasni aktivnosti?
- d) Kateri so interesi in motivi, ki ženske spodbujajo pri vključevanju v prostor navijaštva? Ali se le-ti skozi čas spreminjajo?
- e) Čemu lahko pripišemo morebitne posebnosti ženskega navijanja?

Za kvantitativni del raziskovanja pa smo se odločile preverjati naslednje hipoteze:

- H1: Ženske pred športnimi prireditvami ter na in po njih v povezavi z navijanjem pogosteje kot moški izražajo agresivne impulze na verbalen način, na fizičen oz. neverbalen način pa redkeje kot moški.
- H2: Ženske se v primerjavi z moškimi manj identificirajo s klubom in specifično igro, bolj pa so zanje pomembni posamezniki, s katerimi oz. zaradi katerih obiskujejo športne prireditve.
- H3: V primeru žensk deluje spontana solidarnost, zato ženske v primerjavi z moškimi obiskujejo športne prireditve pogosteje v neorganiziranih kot organiziranih skupinah.
- H4: Ženske prepoznavajo več ovir, ki naj bi vplivale na morebitno prihodnjo odločitev za prenehanje spremljanja in obiskovanja športnih prireditev.
- H5: Ženske v manjši meri kot moški uživanje alkohola in nedovoljenih drog dojemajo kot nujen del identitete navijača.
- H6: Ženske v povezavi s spremljanjem športnih prireditev razvijejo manj značilnih navijaških navad kot moški.

7.2 Kvantitativni del raziskovanja

7.2.1 Postopek raziskovanja, uporabljen instrument in vzorčenje

Odločile smo se za metodo spraševanja in pridobivanje podatkov s tehniko pisnega spraševanja – z anketnim vprašalnikom lastne izdelave. Pri njegovem sestavljanju smo si pomagale s teoretičnimi spoznanji, hipotezami in “brainstormingom”, vendar smo naleteli na kar nekaj težav. Zaradi premajhnega poznavanja navijaške kulture namreč nismo vedele, na kaj se osredotočiti oziroma kaj raziskovati, kaj vprašati, kako zastaviti vprašanje itd. Po premisleku smo se nato odločile, da za pomoč prosimo majhno skupino navijačev (2 dekleti in 2 fanta), ki bi v obliki sodelovanja v fokusni skupini posredovali svoje videnje navijaštva. S svojimi izjavami so nam osvetlili še druga področja, za katera niti nismo vedele, da so v navijaški kulturi tako pomembna. Na osnovi tega je nastala prva oblika anketnega vprašalnika, ki smo ga nato preizkusile s pilotsko raziskavo (8 anketirancev). Pilotsko obliko smo po preizkusu delno spremenile in dopolnile.

Anketni vprašalnik vsebuje 18 vprašanj, večinoma zaprtega tipa, kjer je bilo na razpolago po pet odgovorov (od »se nikakor ne strinjam« do »se popolnoma strinjam« ali od »nikoli« do »vedno«), le zadnje vprašanje je bilo odprtega tipa, na katerega pa v večini anketiranci niso odgovarjali. Posebnost anketnega vprašalnika je v njegovem 14. in 15. vprašanju. Vprašanje se namreč ponovi, vendar 14. nagovarja le ženske, 15. pa le moške anketirance. Za tak način spraševanja smo se odločile, ker smo želele poudariti osebni pogled na to, kako anketiranci/-ke vidijo sebe kot navijača oziroma kaj je njim kot navijačem pomembno. S tem smo se želele namreč izogniti stereotipnemu odgovarjanju (kateri odgovor bi bil najbolj primeren na splošno).

Anketni vprašalnik je bil izveden februarja in marca leta 2004 po principu snežne kepe v navadni (na papirju, vprašalniki dani osebno) in elektronski obliki (pošiljanje po elektronski pošti). Vprašalniki smo v prvi fazi osebno izročile ali razposlale po elektronski pošti 14 prijateljem in znancem, ki so navijači, in jih prosile tako za sodelovanje kot tudi posredovanje vprašalnika še drugim navijačem, ki jih poznajo. V času enega meseca smo dobile 84 vrnjenih anketnih

vprašalnikov, ki so prišli po navadni, po elektronski pošti ali pa so bili vrnjeni osebno. Točnega vpogleda v pot vprašalnikov med "valjenjem snežne kepe" zaradi specifičnega načina posredovanja (po elektronski poti) nimamo. Od 84 vprašalnikov sta bila dva izpolnjena nepopolno, zato smo jih iz nadaljnje obdelave izločile.

Za vsako vprašanje smo izračunale aritmetično sredino in standardni odklon. Za ugotavljanje razlik v aritmetični sredini med moškimi in ženskami smo uporabile t-preizkus za neodvisne vzorce.

7.2.2 Ugotovitve kvantitativnega dela raziskovanja

Našo osnovno statistično množico sestavljajo navijači. Posebnih pogojev za sodelovanje v anketiranju ni bilo, treba je bilo le, da anketiranec sam sebe prepozna kot navijača oz. da ga je kot navijača prepoznal drug navijač, ki mu je anketni vprašalnik posredoval. Gre torej za vzorčenje s pomočjo samoprepoznavanja oz. prepoznavanja (nominacije) drugega člana vzorca.

Naš vzorec spada v kategorijo priložnostnih malih vzorcev, saj vsebuje 82 anketirancev. Spolna sestava vzorca je približno uravnotežena (47,6 % žensk in 52,4 % moških), medtem ko smo našle specifično starostno strukturo. Vsak drugi anketiranec namreč pripada starostni skupini od 21 do 30 let. V našem vzorcu tudi opazimo, da je vsak drugi navijač že zaposlen; ta skupina v našem vzorcu močno prevladuje (57,3 %). Pri tem se nam je porodilo vprašanje, ali morda obstaja povezava med rednimi dohodki ter pogostejšim obiskovanjem športnih prireditev, vendar nam Pearsonov koeficient ni pokazal statistično pomembne povezave.

Tabela 1 kaže pogostnost obiskovanja športnih prireditev v zadnjih 12 mesecih. Največ posameznikov je v zadnjih 12 mesecih obiskalo športno prireditev od 1–5-krat. Pri analizi podatkov se je tudi izkazalo, da so se kot navijači prepoznali tudi posamezniki, ki v tem obdobju niso obiskali nobene športne prireditve. Ko smo razmišljale, ali anketo izločiti ali jo kljub temu obravnavati, smo prebrale trditev enega izmed anketirancev, ki je na zadnje vprašanje, če bi še kaj dodal, odgovoril: »Enkrat navijač, vedno navijač,« in se odločile, da take ankete v obravnavanem vzorcu obdržimo.

Tabela 1: Število obiskov športnih prireditev v zadnjih 12 mesecih

Pogostost:	Spol:		Ženske		Moški		Skupaj	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Nobenkrat	3	7,7	1	2,3	4	4,9		
1–5-krat	14	35,9	15	34,9	29	35,4		
6–10-krat	7	17,9	10	23,3	17	20,7		
11–15-krat	5	12,8	5	11,6	10	12,2		
16–20-krat	3	7,7	4	9,3	7	8,5		
Več kot 20-krat	7	8,5	8	18,6	15	18,3		
Skupaj	39	100,0	43	100,0	82	100,0		

V nadaljevanju zaradi pomanjkanja prostora navajamo le kratke povzemale ugotovitve v zvezi z vsako od zastavljenih hipotez. Ugotovile smo:

- Moški pogosteje od žensk izražajo agresivne impulze tako na verbalen kot na neverbalen način. To dokazujejo statistično pomembne razlike tako v kategoriji verbalnih odzivov (več združenih odgovorov; $t = 3,406$; $p < 0,001$; $df = 80$) kot tudi v kategoriji neverbalnega izražanja (več združenih odgovorov; neenake variance; $t = 2,163$; $p = 0,035$; $df = 53,399$). Rezultati torej potrjujejo prvo hipotezo le delno, saj ženske izražajo agresivne impulze na neverbalen način redkeje kot moški, vendar pa enako razmerje velja tudi za verbalno izražanje.
- Ena skupina vprašanj je spraševala po tem, ali navijačice in navijači prihajajo na tekme zaradi kluba oz. specifičnih značilnosti igre ("pravi" navijaški razlogi), druga skupina pa po tem, ali prihajajo na tekme zaradi svojih partnerjev, drugih navijačev ali določenih igralcev ("nepravi" razlogi). Rezultati so pokazali, da moškim navijačem predstavljajo razlogi kluba oz. specifičnih značilnosti igre statistično pomembnejši razlog prihajanja na tekme, medtem ko se oba spola po pomembnosti drugih razlogov (partnerji, drugi navijači ali določeni igralci) med seboj statistično pomembno ne razlikujeta. Drugo hipotezo torej lahko potrdimo le delno.
- Štiri vprašanja so ugotavljala, ali navijači/-ce obiskujejo tekme zaradi razlogov, ki naj bi kazali na navijaštvo kot neorganizirano in nespecifično dejavnost (obiskovanje tekem zaradi druženja), dve vprašanji pa sta ugotavljali, koliko navijači/-ce navajajo

razloge, ki naj bi kazali na navijaštvo kot organizirano in specifično dejavnost (prisotnost specifičnih priprav pred tekmo in analize igre po tekmi). Izkazalo se je, da navijačice pri vseh štirih vprašanjih prve skupine dosegajo višje rezultate, vendar razlike med spoloma niso statistično pomembne. Pri obeh vprašanjih druge skupine dosegajo moški višje rezultate kot ženske, od tega enkrat statistično pomembno ($t = 2,083$; $P = 0,40$; $g = 80$). Tretjo hipotezo torej delno potrdimo, s tem da pri vseh vprašanjih obstaja statistično nepomembna tendenca v smeri potrditve zastavljene hipoteze.

- Navijače/-ice smo vprašali, v kolikšni meri bi po njihovem mnenju kateri od devetih razlogov vplival na to, da bi z navijanjem prenehali. Med tremi razlogi so bili npr. služba, partner, rojstvo otroka itd. Med spoloma v tem pogledu nismo našli niti statistično pomembnih razlik niti kakih sistematičnih tendenc. Zato četrti hipoteze ne moremo potrditi.
- O drogah smo zastavile šest vprašanj: po tri o alkoholu ter po tri o nedovoljenih drogah, in sicer za vsako vrsto drog vprašanje o uporabi pred tekmami, med njimi in po njih. V celoti se je izkazalo, da se nedovoljene droge uporabljajo zelo redko oz. nikoli, medtem ko se alkohol uporablja pogosteje (povprečne vrednosti rezultatov med odgovoroma »redko« in »včasih«). Prav v vseh šestih spremenljivkah se spola statistično pomembno razlikujeta: moški uporabljajo obe vrsti drog več tako pred tekmo kot tudi med njo in po njej. Ravni statističnega tveganja so glede na velikost vzorca majhne. Oba spola uporabljata obe vrsti drog največ po tekmah; manj, čeprav še vedno dosti pred tekmami, in še nekoliko manj med tekmami. Peto hipotezo zato v celoti potrjujemo.
- O tipičnih navijaških navadah je spraševalo pet vprašanj (predvsem o tem, kako se navijači pred tekmo pripravljajo nanjo, npr. pišejo transparente, pripravijo specifične navijaške predmete itd). Moški pogosteje delajo vseh pet stvari, po katerih smo spraševale; le trikrat pa tudi statistično pomembno pogosteje kot ženske. S tem lahko šesto hipotezo potrdimo.

7.3 Kvalitativni del raziskovanja

7.3.1 Postopek raziskovanja in obdelave podatkov

V kvalitativnem delu raziskovanja smo pridobivale podatke z metodo spraševanja, pri čemer smo uporabile tehniki delno strukturiranega intervjuja in skupinskega pogovora. To metodo pa smo dopolnile še z metodo opazovanja, kjer smo uporabile tehniko prikritega opazovanja brez udeležbe. Z uporabo različnih metod in tehnik smo skušale vsaj približno zadostiti težnji, da bi pri proučevanju problema upoštevale različne razpoložljive relevantne podatke in informacije, ki bi lahko bili pomembni za naš raziskovani problem.

Tehniko delno strukturiranega intervjuja smo izvedle v obliki osebne, individualnega intervjuja. Vprašanja za delno strukturirani intervju smo pustile precej odprta in široka, kar je omogočalo izpraševalki dovolj fleksibilnosti, da se je lahko prilagodila zgodbi posameznice in tako dobila globlji in celovitejši vpogled v njeno pripoved. Zaradi tesnejšega in osebnejšega odnosa, ki bi nam to omogočal, smo izbrale tri prijateljice, za katere smo vedele, da se prepoznajo kot navijačice ter spremljajo in obiskujejo športne prireditve. Vse tri so bile študentke, stare od 22 do 28 let.

Kot drugo tehniko smo uporabile skupinski pogovor. Odločile smo se za pogovor z umetno skupino, v kateri so sodelovale druge tri študentke, ki so bile stare od 22 do 28 let in se med seboj niso poznale. Do njih smo prišle po metodi snežne kepe, katere prvi členi so bili člani/-ce prej omenjene fokusne skupine.

Metoda opazovanja daje možnost, da raziskovalec lahko opazi tudi stvari in vzorce vedenja, o katerih morda drugače ne bi mogli ali želeli govoriti. Izbrale smo tehniko prikritega opazovanja brez udeležbe; tako je ena od avtoric obiskala košarkarsko tekmo, kjer je po vnaprej pripravljeni shemi opazovala dogajanje med navijači na športni prireditvi.

V začetni fazi načrtovanja poteka raziskovanja smo se odločile za pridobivanje podatkov tudi na forumu na eni izmed najbolj obiskanih navijaških internetnih strani, vendar se kljub svoji originalnosti ta tehnika ni izkazala za uspešno, saj se na novo odprto vprašanje na

forumu ni odzval nihče.

V nadaljevanju največjo težo dajemo kvalitativni analizi treh poglobljenih intervjujev in skupinskega pogovora, medtem ko smo podatke, pridobljene z opazovanjem brez udeležbe, uporabile le kot pomožno gradivo.

Postopek kvalitativne analize smo začele z dobesednim prepisom treh posnetih intervjujev in skupinskega pogovora. Dobesedni zapis intervjujev in skupinskega pogovora smo raziskovalke večkrat prebrale in nato izbrale oziroma z barvnim označevanjem poudarile pomembne dele ter na tak način določile enote kodiranja. Sledilo je odprto kodiranje. Enote kodiranja smo najprej prosto poimenovalе oziroma določile kode 1. reda, ki so bile še vedno blizu izjavi, vendar že bolj abstraktne. Nato smo združevale kode po podobnosti v kode 2. reda oziroma relevantne pojme, ki smo jih opredelile oziroma definirale z empiričnimi postavkami. Pri analizi skupinskega pogovora smo zaradi velikega obsega podatkov in s tem posledično tudi kod 1. in 2. reda pojme (kode 2. reda) združevale v kode višjega reda. Nato smo definirane pojme oziroma kategorije primerjale med seboj in jih razporedile v domnevne odnose – odnosno kodiranje. V končni fazi kvalitativnega raziskovanja smo lahko izoblikovale skupno, univerzalno zgodbo, saj se v vseh posameznih individualnih zgodbah pojavljajo prevladujoče isti pojavi, isti kognitivni, emocionalni in vedenjski vzorci.

V zadnji fazi raziskovanja pa smo se ukvarjale še s preverjanjem veljavnosti, posplošljivosti in zanesljivosti same raziskave.

7.3.2 Ugotovitve kvantitativnega dela raziskovanja: utemeljena teorija oz. univerzalna zgodba

Rezultat postopka kvalitativne analize je skupno, univerzalna zgodba – utemeljena teorija, ki velja za vse delne pripovedi, do katerih smo prišle z analizo intervjujev, skupinskega pogovora in opazovanja. V vseh teh posameznih elementih smo lahko prepoznale iste vzorce, relevantne teme in odnose.

Glavni motiv za začetek ukvarjanja z navijanjem so moški (*js tu gledam unga fuzbalerja, ko ma lepo ritko; pol so bli pa fantje, ne*). Navijanje in s tem aktivno delovanje v športnem prostoru predstavlja možnost za vzpostavljanje stikov z moškimi (*smo se tud drugač dobr spoznal*), na katere je treba narediti vtis oziroma je cilj pritegniti

njihovo pozornost. Poznavanje dogodkov znotraj športnega prostora je razumljeno kot priložnost za približevanje moškim (*je spet dodatno, kar se lahko pogovarjaš z vsemi*).

Začetni motivi, ki so sprva omejeni predvsem na vzpostavljanje stikov z moškimi, se razvijejo na eni strani v dejanski interes za igro (*zdej grem sama z vlkom veseljem*), na drugi strani pa v ospredje stopi poskus vzpostavljanja enakovrednega odnosa z moškimi v prostoru, ki še vedno pripada moškemu spolu oziroma navijanje ženskam ponudi možnost preseganja znanja moških (*js sm ženska, pa več vem o nogometu kot ti*). Kaže se potreba, želja žensk, da bi bile boljše.

Z razvojem interesa za igro se viša stopnja pridobljenega znanja o športu (*sčasoma tud spoznaš način igre*), kar za ženske predstavlja nujni pogoj za sprejetje v ta prostor, saj se z znanjem dokazujejo moškim navijačem (*se mi zdi, da z moške strani, da je pa zlo pomemben prvi vtis, kaj ženska naredi in reče prvič, ko se pogovarja z njo v tej smeri, in od tega je zlo odvisn naprej*). Drugi pogoj pa je izražanje pristnega interesa za igro, ki ga ženske razvijejo skozi razvoj dinamike motivov (*na začetku sem pač mogla neki najdit, dokler me nogomet sam ni tok pritegnu*).

Skupaj z razvojem interesa in stopnjo sprejemanja ženska začne sprejemati identiteto navijača, ki ustreza moškim merilom, vendar ji je ta status dokončno podeljen šele, ko jo tudi moški navijači priznajo kot "pravo" navijačico. Tako je še vedno najmočnejši vidik, ki se pojavlja v prostoru navijanja, spolni vidik (*ne sam, da je moška dominantnost, ampak pač v naši družbi to tak je, in mi smo to tak kr sprejel*). Ženske vstopajo v prostor, ki je bil in še vedno je sfera moških (*to jemljejo kot nek svoj šport in kjer, kao, ženske itak nimamo kej bliz prit*). Moške lahko dojemamo tudi kot gonilno silo, ki spodbudi začetno udejstvovanje v prostoru navijanja in pridobivanje znanja.

V prostoru ženskega navijaštva pa se prav tako pojavlja element patriotizma na lokalni, regionalni in nacionalni ravni, ki jih še dodatno spodbuja k tovrstnemu udejstvovanju (*mal smo le dobil tiste neke pripadnosti*).

Okoliščina, ki jo ženske prepoznavajo kot oviro, ki jim onemogoča udejstvovanje v navijaškem prostoru, je predvsem pomanjkanje časa (*časovno zmanjka*) zaradi šole, službe, družinskih obveznosti, kar

ženske večinoma doživljajo kot zunanjo prisilo (*rada bi še vseen včasih šla več, ampak je tolk drugih obveznosti in tolk drugih stvari*). Ena od največjih ovir pa je delitev vlog med spoloma v naši družbi, ki žensko postavlja v položaj matere in gospodinje (*ja zaradi službe pa, verjetno ko imaš enkrat družino pa otroke, pol se vprašaš*), kar ji onemogoča večjo angažiranost v izbrani priložnostni aktivnosti.

Redno spremljanje športnih dogodkov spodbudi oblikovanje določenih navad (*po tekmi itak je obvezno blo treba it na pijačo in se do siteda najest*) tako pri posamezniku oziroma posameznici kot tudi v navijaški družbi – razni rituali in drugi obredi, ki se pojavljajo pred športnimi prireditvami in med njimi ter po njih (*v Ljubljani imamo svoj parkirni prostor /.../ imamo prav tiste rituale, navijaško majčko /.../ šal /.../ dres*).

Načini spremljanja športnih dogodkov so lahko različni (*teletekst prečkiraš; večinoma po TV; grem na tekmo*) in pogojujejo različno stopnjo izražanja agresivnih impulzov. Ženske agresivne impulze izražajo redko (*js recimo ne sodelujem pri žalitvah al pa v kakih provokacijah; ne na tak način zmerjala, tud druge ne z raznimi psovkami*), kadar pa jih, pa je to na verbalen način (*včasih ti prekipi, pa se zdereš*). Vedenje navijačev se razlikuje tudi glede na specifično zvrst športa, saj le-ta vpliva na pojavne oblike navijanja (*mislim v rokometu je malo drugače*).

7.3.3 Interpretacija kvalitativne analize

Šport in navijaštvo sta še vedno domeni moških. Vendar v sodobnem času v to sfero čedalje bolj vstopajo predstavnice ženskega spola. Ta proces odseva dogajanja v širši družbeni strukturi, kjer so ženske že prestopile prag doma in družine ter najprej stopile v sfero plačanega dela, s tem pa so se oddaljile od zasebnega k javnemu, kot pravi Antičeva (1996). Najpomembnejše pričakovanje, ki spremlja odpiranje novih prostorov, v katere zdaj vstopajo tudi ženske, se kaže kot težnja po emancipaciji ženske ter s tem doseganje enakovrednosti in enakopravnosti z moškim spolom. Prizadevanja za vstop v svet moških, kakor bi tudi lahko označili svet športa in navijaštva, in poskuse vzpostavljanja enakovrednega položaja žensk v tem svetu lahko povežemo z Adlerjevimi (po Ipavec, 1999) trditvami o poskusih ženske, da doseže enakovreden položaj z moškimi zaradi spoznanja, da je zaradi svojega spola manjvredna, in zato poskuša svojo ženskost razviti v moškost.

Možna pa je tudi povezava s trditvami Kozmikove (1996), ki govori o enakosti v smislu enakega položaja žensk in moških, kar pomeni imeti enake možnosti in enako obravnavanje, ne pa o težnjah žensk, da bi postale takšne, kot so moški.

Na samem začetku zanimanja za navijanje ženske vstopajo v sfero navijaštva z lastnimi motivi, ki so različni od prevladujočih, moških motivov in imajo spolno obeležje. Navijanje in s tem aktivno delovanje v športnem prostoru predstavlja možnost za vzpostavljanje stikov z moškimi, na katere je treba narediti vtis oziroma pritegniti njihovo pozornost. Poznavanje dogodkov znotraj športnega prostora je razumljeno kot priložnost za približevanje moškim. Vendar je ob srečanju z moškimi navijači začetni ženski motiv prepoznan kot nelegitimen in se mora prilagoditi veljavnemu diskurzu, v katerem vlada logika moči in rivalstva.

Dunning (1999) pravi, da so v zgodovini moški imeli svoj položaj in prostore, kjer jim je bil ta položaj priznan. S pričetki emancipacije žensk se v moškem svetu pojavi strah pred feminizacijo družbe. Zaradi tega je moškim šport predstavljal enega zadnjih branikov moške moči in superiornosti. Glede na spoznanja in ugotovitve, pridobljene skozi proces raziskovanja, sklepamo, da se ti braniki do določene mere rušijo in da moški sicer spuščajo ženske v svoj prostor, vendar le do določene mere, ki omogoča vzdrževanje obstoječih razmerij. Prav zato imajo ženske še vedno občutek, da se morajo dokazovati in dosegati merila za pripustitev v ta prostor, ki jih določajo moški. Toda prav s tem, ko ne izoblikujejo lastne identitete navijačice in se podredijo, izgubijo možnost doseganja enakovrednosti. Status jim je dokončno podeljen šele, ko jih tudi moški navijači priznajo kot "prave" navijačice. Kot navaja Uletova (2000), je bistvena značilnost identitete, da se postavi v odnos. V identiteti odmeva in se odziva svet okoli posameznika na njegove osebne značilnosti. Nanjo lahko gledamo tudi kot na proces družbenega samoumeščanja subjekta.

Ugotavljamo, da se ženske prebijajo v športni prostor, ki ga Dunning (1999) opredeljuje kot prostor, v katerem je moškim dovoljeno izražanje agresije na načine, ki jih je družba označila kot neprimerne. Zaradi tega ta prostor pripada moškim in Finn (1994) meni, da je namenjen izključno njim. Čeprav se ta prostor odpira tudi ženskam, so še vedno moški tisti, ki določajo pravila igre. Tako ženske ostajajo v okviru pričakovanih vedenjskih vzorcev in si

praviloma ne dovolijo izražati agresivnih impulzov, kar potrdi teze Geena (1998) o tem, da ženske v večji meri kot moški dojemajo agresivno vedenje kot neprimerno ter da moški v večji meri izražajo agresijo na fizičen način. Avtor dodaja, da je eden od dejavnikov, ki igrajo pomembno vlogo pri razlikah v izražanju agresije med moškimi in ženskami, način, kako moški in ženske dojemajo situacije, ki predstavljajo potencial za sprožanje agresivnih impulzov. Raziskave so pokazale, da ženske v večji meri kot moški dojemajo agresivno vedenje kot neprimerno, kar pomeni, da je izražanje agresije v družbi med drugim odvisno tudi od kulturnih modelov, ki lahko spodbujajo ali zavirajo izražanje agresije med posamezniki in ki s svojimi normami in vrednotami tudi narekujejo razlike izražanja agresije med spoloma. Uletova (2000) ugotavlja, je naša zahodna družba usmerjena k moški agresivnosti in jo med moškimi tudi spodbuja, medtem ko je ženski spol prikazan kot neagresiven in miroljuben. Tako lahko skozi perspektivo frustracijske teorije o agresivnosti sklepamo, da pri ženskah kot primitivna asociacijska težnja prevlada težnja po umiku, saj izražanje fizične agresije ženskam predstavlja mejo, ki je ne prestopijo, medtem ko se pri moških pojavi agresivna težnja, ki se v določenih primerih manifestira v obliki fizičnega nasilja.

Tako kot lahko v prostoru navijaštva prepoznamo zasidranost spolnih vlog in z njimi povezanih družbenih pričakovanj do določenega spola, ugotavljamo, da se takšno pojmovanje odraža tudi pri ovirah, ki jih raziskovanke navajajo kot tiste okoliščine, ki jim onemogočajo udejstvovanje v tovrstni aktivnosti. Kljub vsemu ostajajo šola, služba in družinske obveznosti v določenem življenjskem obdobju prioriteta, ki prevlada nad individualnimi interesi posameznic.

Ali je morda poskus ženskega uveljavljanja v sferi navijaštva le boj z mlini na veter? Čeprav ženske navijačice v obdobju aktivnega udejstvovanja v procesih navijaštva skušajo doseči visoko zastavljene cilje in merila, ki so nujni za njihovo sprejetost v tem prostoru, ob tem pa dosegajo zavidljivo stopnjo znanja in poznavanja specifične igre ter razvijejo navijaške navade, tovrstna aktivnost zaznamuje le določno obdobje njihovega življenja. Morda pa gre pri vsem skupaj le za eskapizem ...

7.4 Razprava: na poti do ... statusa quo

Po opravljeni kvalitativni in kvantitativni analizi podatkov se nam je izkazalo kot zelo produktivno, da smo kombinirale uporabo kvalitativne in kvantitativne raziskovalne metodologije, ker smo s tem dobile tako splošno sliko kot tudi poglobljen pogled na pojav ženskega navijaštva.

Pokazale so se nekatere razlike v ugotovitvah, veliko pa je tudi podobnosti. Če spoznanja strnemo, lahko ugotovimo, da kvalitativna analiza pokaže, da pri ženskah navijačicah zavzemajo v sklopu začetnih motivov za spremljanje športnih prireditev pomembno mesto moški, medtem ko rezultati kvantitativne analize ne kažejo bistvenih razlik med osrednjimi motivi za spremljanje športnih prireditev med moškimi navijači in ženskami navijačicami. Ta razkorak morda lahko razložimo kot posledico specifičnih karakteristik kvalitativnega in kvantitativnega pristopa v raziskovanju. S pomočjo pisnega spraševanja v obliki anketnega vprašalnika dobimo vpogled v situacijo tukaj in zdaj. Pokaže se trenutno stališče, interes, ki se nanaša na resnično zanimanje za specifično igro, saj rezultati kažejo, da posameznik – moški – igra pomembnejšo vlogo le kot partner (ne pa kot igralec). Zgodbe intervjuvank pa omogočajo celovitejše in bolj poglobljeno videnje razvoja interesov skozi časovno perspektivo. S tem spet prihajajo v ospredje začetni motivi.

Izražanje fizične agresije postane ločnica med dvema skupinama navijačev – med "pravimi" ("normalnimi") in "nepravimi" ("nenormalnimi"). Predvsem kvantitativni del kaže statistično pomembnost izražanja agresivnih impulzov pri moških; tako verbalnih kot neverbalnih. Ženske pa agresivne impulze izražajo, če jih sploh, vedno verbalno. Mejo, ki je nikoli ne prestopijo, jim predstavlja izražanje fizične agresije. Vse to nakazuje, da se ženske še vedno najdejo v vzorcu tipične ženske, ki ne izraža agresivnih impulzov. Hkrati z opaznim zavzemanjem tipičnih spolnih vlog se pojavi vprašanje emancipacije. Razvoj interesov se čedalje bolj približuje pravemu interesu, ki je deklariran kot moški interes. Tako kvantitativni kot kvalitativni del kažeta na to, da ženske same ob vstopu v prostor navijaštva dajejo velik pomen poznavanju navijaške scene in si pri tem postavijo izredno visoka merila. Treba je vedeti več kot moški, biti boljša v znanju. Ženska se v želji po sprejetju in

priznanju dokazuje moškemu z nivojem poznavanja. Izkaže se, da si ženske same postavijo za merilo dobro poznavanje scene in aktivno sodelovanje, medtem ko se zdi, da je moškim že ob prvem vstopu v navijaški prostor podeljen status navijača.

Predvidevanje o ženskem navijaštvu kot spontani aktivnosti se izkaže kot nepravilno, saj gre pri tem za zelo organizirano aktivnost, čeprav ne v sklopu organiziranih navijaških skupin. Razlog, da se ženske večinoma ne vključujejo v te skupine, je predvsem pomanjkanje občutka varnosti.

Navijaški prostor se pokaže kot prostor, ki ne dopušča nobene sfere ženskosti, ki bi bila pozitivno vrednotena. Opazna je močna zasidranost spolnih vlog, v ospredje pa stopita rivaliteta in dokazovanje moškemu spolu. V tem prostoru ženske ne dopuščajo možnosti, da bi izoblikovale sebi lastno identiteto ženske – navijačice, ampak se skušajo identificirati s podobo moškega navijača. Merila določajo moški, v ozadju ni enakovrednosti, ampak gre za podređitev moški dominantnosti. Ženska je vedno v primerjavi z moškim. To, da prava emancipacija v tem prostoru ne obstaja, kaže tudi ugotovitev, da si ženske same postavijo veliko višja merila kot veljajo za moške, v to pa jih na nek način sili zavest o tem, da gredo ob vstopu v sfero navijaštva skozi sito, izpraševanje, preden jim moški priznajo status navijačice oziroma navijača.

Dejansko v prostoru navijaštva vlada diskurz moči in rivalstva, katerega nosilci so moški. Skozi takšno perspektivo lahko razumemo nelegitimnost spolnega vidika kot začetnega motiva. Če bi moški priznali ta motiv kot legitimen, potem propade temelj, na katerem sloni celoten diskurz. Priznavanje seksualnega vidika bi posledično pripeljalo do spremembe oziroma redefiniranja celotnega diskurza. Da do tega ne bi prišlo, se morajo obstoječi odnosi ohraniti kot legitimni, ženske se morajo podređiti obstoječemu diskurzu, s tem pa se vzdržuje status quo.

V kvantitativnem delu se kaže popolna odsotnost priznavanja moškega kot objekta, ki lahko prinaša užitek (odsotnost odgovorov o tem, da gredo navijačice na tekmo le zaradi gledanja določenega igralca ali igralcev), in to razliko si razlagamo prav z že prej omenjenim razvojem interesov, ko se začetni motivi spremenijo v takšne, ki so priznani kot legitimni.

Presenetljivo pa se skozi celotno raziskovanje kaže relativno

majhna pogostost uporabe alkohola in drugih drog v navijaštvu. Ta rezultat nas je presenetil, saj smo si na osnovi lastnih izkušenj, branja literature in medijskih predstav oblikovale predstavo o nekakšni paketni identiteti navijača, ki vsebuje tudi uživanje drog, predvsem alkoholnih pijač. Za ženske uživanje alkohola sploh ni relevantna tema, o kateri bi govorile. Morda je na odgovore raziskovancev vplivala močna socialna kontrola ali pa zajeti vzorec predstavlja skupino "pravih" navijačev, ki spremljajo športne prireditve zaradi resničnega zanimanja za igro in šport, ne pa tistih, ki na športne dogodke prihajajo predvsem zaradi družbe in zabave, kar hitreje privede do uživanja večjih količin alkohola in pojavljanja agresivnega vedenja, čemur pa družba in mediji namenjajo več pozornosti.

Do razlik med rezultati, ki govorijo o prepoznavanju ovir za prenehanje aktivnega sodelovanja žensk v sferi navijaštva, pridobljenimi s kvantitativno in kvalitativno metodo, verjetno prihaja zaradi različnosti metodologij. Rezultati kvantitativnega dela namreč pripeljejo do ugotovitve, da ne obstajajo specifične ovire za prenehanje, medtem ko se v kvalitativnem delu raziskovanja, ki zaradi osebnega stika omogoča bolj zaupen odnos, večjo širino in globino razmišljanja ter varen prostor, kažejo tipične ovire, povezane s spolno vlogo – družina, vloga matere in gospodinje, pa tudi šola in služba.

Ves čas raziskovanja nas je spremljala dilema, kdo je pravi navijač oziroma navijačica. Kaj je tisto pravo merilo? Izhajajoč iz spoznanj, pridobljenih skozi proces raziskovanja, lahko rečemo, da so poznavanje specifične športne discipline in navijaške scene, navijaške navade ter pomembno mesto, ki ga navijaštvo zaseda v življenju posameznika, tisti pomembni dejavniki, ki dajejo velik pečat in označujejo pravega navijača oziroma navijačico.

8 Zaključek

Sfera navijaštva predstavlja kompleksen prostor, ki ponuja vrsto možnosti za raziskovanje. Žensko navijaštvo je gotovo tema, ki ji je bilo namenjenega premalo prostora, zato menimo, da smo s svojim delom vsaj delno zapolnile to vrzel.

Ponujajo pa se še druge možnosti za nadaljnje raziskovanje. Eno takšnih področij je stališče moških do žensk na športnih prireditvah. Naša raziskava je zajela vzorec žensk, ki se prepoznajo kot "prave" navijačice, v kakšni od prihodnjih raziskav pa bi bilo zanimivo narediti primerjavo med ženskami navijačicami in ženskami, ki sicer obiščejo športno prireditev, se pa ne dojemajo kot navijačice. Naslednji vidik, ki se ponuja v raziskovanje, je tudi pojav moškega navijaštva na športnih prireditvah, na katerih sodelujejo ženske športnice.

Z našo raziskavo smo vstopile v sfero navijaštva, v kateri smo poskušale odkriti, kakšno je mesto ženske v navijaštvu. Skušale smo se oddaljiti od stereotipa o "kvazinavijačici blondinki", ki prevladuje tako v medijih kot tudi v naših glavah. Skozi raziskovanje smo dobile vpogled na žensko navijaštvo tukaj in sedaj ter na razvoj identitete navijačice skozi časovno perspektivo. Seznanile smo se s stališči žensk v sferi navijaštva in njihovimi pogledi na svojo situacijo, ki je gotovo specifična, pa vendar odraža procese, ki se odvijajo v širši družbi.

9 Literatura

Antić, M. G. (1996). Od sufražetk do ministric. V L. Bogovič in Z. Skušek (ur.), *Spol: Ž*. Ljubljana: ISH : KUD France Prešern.

Dobnikar, M. (1996). Sos telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja. V L. Bogovič in Z. Skušek (ur.), *Spol: Ž*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis: KUD France Prešeren.

Dunning, E. (1999). *Sport matters: sociological studies of sport, violence and civilization*. London: Routledge.

Finn, P.T. (1994). Football violence: a societal psychological perspective. V R. Giulianotti, N. Bonney in M. Hepworth (ur.), *Football, violence and social identity*. London: Routledge.

Freud, S. (1987). *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Geen, R. G. (1998). *Human aggression: theories, research and implications for social policy*. San Diego: Academic Press.

Giulianotti, R. (1999). *Football. A Sociology of the Global Game*. Cambridge: Polity Press.

Glaser, E. (1995). Alkohol s škodljivim učinkom za uporabnike z medicinskega, socialno medicinskega in sociološkega vidika. V I. Rogl (ur.), *Zbornik razprav, Odvisnost - družbeni problem včeraj, danes, jutri*. Maribor: Obzorja.

Ipavec, D. (1999). *Celostna spolna vzgoja*. Ljubljana: Spes.

Kozmik, V (1996). Zakaj urad za žensko politiko? V L. Bogovič in Z. Skušek (ur.), *Spol: Ž*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis: KUD France Prešeren.

Radnedge, K. (1994). *The ultimate encyclopedia of soccer*. Carlton: Hodder and Stoughton.

Ule, M. (2000). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana. Znanstveno in publicistično središče.

Vodeb, R. (1998a). Šport in Ojdipov kompleks 1.del. *Šport*, 46 (2), s. 33 -34.

Vodeb, R. (1998b). Šport in Ojdipov kompleks 2. del. *Šport*, 46 (4), s. 28 -33.

Vodeb, R. (2001). *Šport skozi psihoanalizo*. Trbovlje: FIT.

Walker, R. (1997). *Spolnost in medčloveški odnosi*. Ljubljana: DZS.

Weininger, O. (1993). *Spol in značaj*. Ljubljana: Analecta.

Wenner, L. A., Gantz, T. (1998). Watching Sports on Television: Audience, Experience, Gender, Fanship and Marriage. V L. A. Wenner, *Mediasport*. London, New York: Routledge, str. 233-257.

Žagar, I. Ž., Milharčič Hladnik, M. (1996). Nekaj izhodiščnih prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika. V L. Bogovič in Z. Skušek (ur.), *Spol: Ž*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis: KUD France Prešeren.

Žugić, Z. (1996). *Uvod u sociologiju sporta*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Fakultet za fizičku kulturo.

Izvirni znanstveni članek, prejet oktobra 2004.